

תורת הבטחון

פרשת דברים

ואני בחסדך בטחתי

אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַּר
בְּעֶרְבָה מִזֶּה יוֹם בֵּין פָּאֶרֶן וּבֵין תְּפֵל וְלָבֶן וְחִצְרֵת וְדִי זָהָב. (א, א)

פי' רש"י ז"ל, "אלה הדברים - לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל", עכ"ל. ועי' במש"כ הרמב"ן (הקדמה לספר דברים) וז"ל, הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטרת כהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אותם ... וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם, כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת הרחמים וזה להודיע חסדיו עמהם. ועוד שיוכחו בדבריו שלא יחזרו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם. ולחזק לבם, בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם. שלא יאמר אדם, לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדנו ונאבד, ולכן הודיעם משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו ית' סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו וכענין שאמר הכתוב (מסלים קל, ד): כי עמך הסליחה למען תורא", עכ"ל.

הגומל חסדים טובים

מבואר מדברי הרמב"ן דברים נוראים, שמשה רבינו חיזק את כלל ישראל, והודיעם שהקב"ה יתנהג עמהם לעולם במדת הרחמים. ובל יחשבו שאם יחטאו לא יתנהג עמהם השי"ת במדת החסד רק במדת הדין, כי הקב"ה הוא בעל הרחמים והחסד.

וזהו אחד מעיקרי היסודות הנצרכים ביותר להיות בוטח בהשי"ת, שצריך להאמין באמונה שלימה, שהשי"ת גומל חסד חנם, אע"פ שאינו ראוי כלל וכלל מצד עצמו מצד מדת הדין, מ"מ אם יבטח בחסדי השי"ת, "חסד יסובבנו", כדכתיב (מסלים לב, יב): "הבוטח בה" חסד יסובבנו", ונאריך קצת בביאור הענין.

לבטוח בחסדי השי"ת

הנה החובת הלבבות (שער הנטעון פיק 6) כתב ז"ל, "אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו, שיעשה הטוב והנכון לו, בענין אשר יבטח עליו, כפי יכלתו ודעתו במה שמפיק טובתו. אבל העיקר, אשר בעבורו יהיה הבטחון מן הבוטח, ואם יפקד, לא ימצא הבטחון, הוא שיהיה לבו בטוח במי

שיבטח בו, שיקיים מה שאמר ויעשה מה שערב ויחשב עליו הטוב במה שלא התנה לו ולא ערב עשוהו, שיעשהו נדבה וחסד", עכ"ל. ופי' המרפא לנפש ז"ל, "הוא שיהיה כו', ר"ל לבד שמקיים מה שהבטיחו, אלא אף מה גם שיעשה עמו טובות אף שלא הבטיחו ולא היה חייב לו, רק בחסדו וטובו, דאל"כ יהיה לבו נוקפו תמיד שמא אינו ראוי לטובות ההם, ויניח מלבטוח עליו", עכ"ל. כלומר, כל זמן שאין האדם בוטח בחסד ה', לעולם לא ישלים בטחונו בו, כי תמיד יעלה על דעתו שאינו ראוי לקבל הטוב מאת הקב"ה. וצריכים להתבונן בזה להיות בוטח בחסדיו של הקב"ה שלא נפסיד מתנותיו של 'הגומל חסדים טובים'.

וכן כתב החובת הלבבות (שער הנטעון פיק 7) שזהו אחד ממפסידי הבטחון ז"ל, "ומפסידיו עוד, הסכלות בענין הבורא ובמדותיו הטובות, כי מי שאינו מבין רחמי הבורא על ברואיו והגנתו עליהם, והשגחתו ומשלו בהם, ושהם קשורים באסוריו לא ינוח לבו ולא יסמך עליו", עכ"ל. והן הן הדברים שכתב (פס"ב 6) שהעיקר בבטחון הוא לבטוח בחסדי ה', כי בלא זה יפסיד כל בטחונו.

ועי' מש"כ בספר העיקרים (מאמר ד, מ"ז) ז"ל, "התקוה והתנוחת הוא דבר הכרחי אל המאמין, כדי שימשך אליו החסד הנמשך אל הבטחון, אמר הנביא (יחזקאל ג, כה): "טוב ה' לקויו", וכן היה דוד משבח את עצמו ואומר (מסלים כה, א): "אותך קויתי כל היום". והתקוה היא על ג' פנים, האחת היא תקות החסד, והיא שיקוה אל השם יתברך שישוענו על צד החסד בלבד, לא מצד שום חיוב כלל וכו', ותקות החסד היא היותר משובחת שבכלן, אלא שאין המקוה בטוח כל כך שינתן לו כלבבו כל אשר תשאל נפשו, כי להיותו משער בעצמו שאינו במדרגה שיעשה עמו חסד חנם, חושב שלא ירצה האדון לתת את שאלתו, ובעבור זה אינו מקוה כראוי, שאם היה מקוה כראוי לא היתה החסד נמנעת מצד השם יתברך, כי תמיד הוא רוצה להשפיע למקוה כראוי, אמר הכתוב (מסלים קמו, יב): "רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו". ולזה הוא מבואר כי המנע הגעת החסד הוא כאשר אין התקוה כראוי", עכ"ל. הרי מבואר, שכל זמן שאינו ברור לאדם שהקב"ה גומל חסדים בחנם, [אפילו אם יעלה על דעתו שהוא אינו במדרגה שהקב"ה יעשה עמו חסד בחנם], הרי זה, "מן מפסידי הבטחון". כי מי שאינו יכול להאלים הכרתו שהקב"ה הוא היטיב ומטיב לנו, וגמלנו ברחמים וחסדים עד אין סוף - אע"פ שאיננו ראויים לכך - לעולם לא ישלים בטחונו בה' יתברך.

קל ישועתי אבטח

כתב רבינו הגר"א (פידיו הגר"א 6 לפני אליהו, כהנלה) בביאור הפסוק "הנה אל ישועתי אבטח וגו'" (ישעיה יב, ג), וז"ל, "היינו על דרך מ"ש (נלאשית טו,

בטחון לשנות את הגזירה

עוד יסוד גדול בענין מדת הבטחון, שבכח הבטחון הוא יכול לשנות גזירת השי"ת, דאף אם כבר נגזרה הגזירה על האדם, כח הבטחון עם תשובה שלימה יכול לבטל ולשנות הגזירות. וכל זה הוא מכח הבטחון במדת החסד, דכאשר האדם בוטח בהקב"ה במדת חסדו, אין הקב"ה מתנהג עמו מצד מדת הדין אלא במדת החסד, ובכך יכול לזכות לישועת ה' אע"פ שלא היה ראוי לזכות מצד מדת הדין.

וכן מבואר היטב בספר כד הקמח (ענין בטחון) וז"ל, "ענין הבטחון בהשי"ת פירש הרב הקדוש ר' יונה זצ"ל כי הוא שידע האדם עם לבבו כי הכל בידי שמים. ובידו לשנות הטבעים ולהחליף המזל ואין לו מעצור להושיע ברב או במעט. וגם כי צרה קרובה אליו ישועת השם קרובה לבא כי כל יכול ולא יבצר ממנו מזמה. גם כי יראה החרב על צוארו, אין ראוי לו שתהיה ההצלה נמנעת מלבו, ופסוק מלא הוא באיוב (יג, טו): "הן יקטלני לו איחל". והוא שאמר חזקיה לישעיה הנביא ע"ה כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב מונחת לו על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, שכן דרשו ז"ל (בבבא י, ב) אמר ישעיה לחזקיה: צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה, מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעוה"ב. א"ל מאי טעמא? א"ל משום דלא נסבת איתתא ולא הוו לך בנין. א"ל חזאי ברוה"ק דנפקו מנאי בנין דלא מעלו. א"ל בהדי כבשיה דרחמנא למה לך, איבעי לך לעסוקי בפריה ורביה ומאי דניחא קמיה דקוב"ה ליעביד. א"ל השתא הב לי ברתך, אפשר משום דידי ודיך נפקי זרעא מעלייא. א"ל כבר נגזרה גזרה! אמר לו, בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא, שאפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. ולמדוהו מן המקרא הזה הן יקטלני לו איחל. וזה שכתוב "בטחו בו בכל עת", כלומר, בכל עת שהצרה קרובה ואין אדם יודע דרך להנצל ממנה, יש לבטוח בו כי הרבה שערים למקום", עכ"ל.

וכן מובא בשם הבעש"ט (בספר כתר שם טוב) וז"ל, "מי שיש לו מדת הבטחון בהשם יתברך באמת, אפילו אם נגזר עליו חס וחלילה כמה גזירות רעות אי אפשר למדת הדין לשלוט עליו, והוא בדוק. ובאמת דבר זה מבואר בקרא (פסלים קכג, ב): שיר המעלות הבטחים בה' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב", עכ"ל.

ונסיים בדברי רבינו בחיי (סוף פר' עקב) שכתב וז"ל, "וענין הפרשה הזאת לבאר כי אם נשמור את כל המצוה הזאת, והוא קיום התורה, שימסור הקדוש ברוך הוא ביד ישראל העמים החזקים ההם ושיירשו את מורשיהם, ולכך תצוה הפרשה שנירא מהשם יתעלה, הוא שאמר (דברים י, ב): "את ה' אלהיך תירא", ושלא נירא מן העכו"ם, הוא שאמר (דברים י, יג): "לא תירא מהם" וגו', "לא תערוץ מפניהם", לפי שיראת בשר ודם הוא פחיתות הנפש וחסרון גדול בחק יראת השם יתברך, והירא וחרד מבשר ודם מסבב מוקש ומכשול לנפשו ומביא עליו צרה אף על פי שלא היתה ראויה לבוא עליו, ומי האיש הירא ושם ה' מבטחו ינצל מן הצרה אף על פי שהיתה ראויה לבא עליו, וכן שלמה ע"ה מזהיר את האדם על מדת הבטחון (משלי כג, כה): "חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב", עכ"ל.

ו"והאמין בה' ויחשבה לו צדקה". ולכאורה קשה מאי רבותי קמ"ל גבי אברהם שהאמין הלא מלתא זוטרתא לגבי'. הענין הוא לפי שמצינו גבי יעקב אע"פ שהבטיח לו הקב"ה (שם כט, טו): "ושמרתך בכל אשר תלך", אעפ"כ "ויירא יעקב מאד" שמא יגרום החטא (שם לג, ז ובג"י). אבל אברהם לפי שחשב ההבטחה הזאת מצד הצדקה ולא מצד הדין, לכן לא ה' מתירא שמא יגרום החטא, כי חסד ה' מעו"ע אף אם יחטא. וז"ש עד הנה עזרונו וכו' וידוע ש"אל" הוא החסד. וז"ש הנה "אל", שהוא מדת החסד "ישועתי", ולא מצד מעשי אבטח, ולא אפחד שמא יגרום החטא ח"ו. אל ישועתי הוא כתר עליון שמשם הישועה. אל עליון ששם הרחמים פשוטים וכו', עכ"ל. ע"ש בכל דבריו.

הרי מבואר מדבריו כנ"ל שכל הבטחון שיהודי יכול לבטוח בהשי"ת, מיוסד על זה שאנו סומכין על מדת החסד של השי"ת, דבכל מצב בו ימצא האדם עדיין יכול לבטוח בה', כי הוא יתב"ש אך אפיים ורב חסד ואין קץ לגודל חסדיו. והנה, עד הנה נתבאר חסד ה' על עושי רצונו, אבל מבואר בדברי חז"ל שאפילו חטא וכבר נגזר עליו המקטרג, עדיין יכול לבטוח בחסד ה'.

לבטוח בהשי"ת אפילו אם הוא הטא

איתא בילקוט שמעוני (פסלים רמז תשי"ט) וז"ל, "רבי אליעזר ורבי תנחום בשם רבי ירמיה אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו", עכ"ל. וכן האריך בזה הרמב"ן (אמונה ובטחון פרק ב) קצת וז"ל, "עוד אמר בטח בה' ועשה טוב, כלומר, אעפ"י שאין בידך מעשים ותדע בעצמך שאתה רשע, עם כל זה בטח בה' כי הוא בעל רחמים וירחם עליך, כמו שנאמר ורחמיו על כל מעשיו, ר"ל צדיקים ורשעים. ואמר (סנהדרין מו, ע"ב): "בשעה שבן אדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי". ע"כ אמר בתחלה בטח בה', כלומר בין שתהיה צדיק בין שתהיה רשע בטח בה'. ואח"כ אמר ועשה טוב, כלומר אעפ"י שהוא רחום וחנון, אל יבטיחך יצרך שלא תראה רע, כי השי"ת מאריך רוחיה וגבי דיליה", עכ"ל.

הרי חזינן מפורש בדברי חז"ל, שאפילו רשע ואין בידו מעשים, מ"מ בגלל בטחונו, הקב"ה ברוב רחמיו, מרחם עליו. וע"ע במש"כ מרנא החפץ חיים (נפולות ישראל פ"ח) וז"ל, "ודע עוד דמדת הבטחון אין תלוי בזכותים שאפילו הוא אדם שאינו הגון, אך שחזק בטחונו בה' כח הבטחון מגין עליו ומתחסד עמו השי"ת, כ"כ הגר"א וכו'" עכ"ל.

הרי שכל הענין שהבוטח זוכה לחסדי ה' אף שחטא, מקרא מלא הוא (פסלים לג, י): "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו". כלומר, כל מה שאפשר לרשע להשיג ע"י בטחונו בהקב"ה, הוא אך ורק במדת החסד.

וכן כתיב (שם יג, י): "ואני בחסדך בטחתי", ופי' הרד"ק (שם) וז"ל: "הם חושבים כי אין לי מושיע, ואני בחסדך בטחתי", שתושיעני אע"פ שאינני ראוי לכך תעשה למען חסדך", עכ"ל.